

ALFONS YAÑEZ PINZÓN A COTLLIURE

EL QUADRE

Fotografia principal del quadre amb el personatge(1)

Segons els historiadors castellans i espanyols, el personatge pintat en aquest retrat és Martin Alonso Pinzón (1440-1493) a la vila de Palos de Moguer. Gran navegant, capità de la caravel·la *Pinta* i company de viatge d'en Cristòfor Colom en el descobriment de les Índies Occidentals (Amèrica), l'any 1492. Va morir a Palos de Moguer a la tornada del primer viatge per culpa d'unes febres que havia agafat allà.

Fra Bartolomé de las Casas o Casaus (Casaus era com firmava els seus documents) el descriu, a ell i als seus germans Francisco Martín Pinzón (a vegades se'l confón amb un Diego que va ser mestre de la *Pinta*, també amb un Martínez Pinzón que esmenta en Casaus i amb un tal Fernández Pinçó esmentat als *Annals de Catalunya* d'en Feliu de la Penya) i Vicente Yañez Pinzón, com a “mariners rics i persones principals” als quals “quasi tots els de la vila s'apropaven per ser més rics i més emparentats”. També sabem, gràcies al mateix Casaus, que en “Martin Alonso Pinzón havia estat a la cort de Roma, a la llibreria del papa Inocenci VIII”; tot i que uns altres testimonis van declarar en els plets colombins que havia anat a Roma amb un vaixell carregat de sardines (salades?), que viatjava sovint a Portugal i a les illes Canàries i

que l'any 1479, embarcat juntament amb el seu germà Vicente Yañez en la caravel·la *Condesa*, va participar en la captura "yendo por la mar, un ballenero cargado de trigo e otras cosas" d'uns veïns d'Eivissa.

Aquests documents ens revelen la gran importància que tenien els germans Pinzón a la Palos de Moguer andalusa d'aquells temps. Eren, en teoria, rics, importants i grans coneixedors de la mar, des de les illes de Cap Verd fins a les costes itàliques. La seva dedicació al cors –bàsicament de Martín i Vicente- i un coneixement de l'art de la guerra bastant apreciable queden ben palesos en el testimoni de Fernando Pérez Camacho, que va declarar en els plets que: "Martín Alonso Pinzón hera avido e tenido por ombre muy sabio e gran capitán esforçado para las cosas de la mar e para la tierra..." o en Fernando Yañez de Montiel (potser parent seu?) que va dir que: "...hera el más baleroso ombre por su persona que avía en toda esta tierra e con un navío que tenía le temían los portugueses en los tiempos pasados, que no avía navio de portugueses que le osase aguardar, e que hera ombre rico e muy sabio en las cosas de la navegación...".

La raó que es dona per justificar la seva dedicació al cors és que, aleshores, les viles de Palos, Moguer i altres de les rodalies, patien una manca total de blat i la gent no es podia alimentar correctament. Cosa curiosa si tenim present que la dita vila, tal com diuen els historiadors, era totalment marinera i vivia del comerç que feien mar endins, del peix pescat al Tinto-Odiel i a la seva desembocadura, ja que disposava dels "millors mariners d'Andalusia i disposava de més o menys 50 caravel·les amb les quals també feien el cors als portuguesos". Per què aquesta manca de blat si per altres documents sabem que, Palos, des de l'ocupació àrab, s'abastia del blat que produïa i va continuar així moltíssim després de la conquesta cristiana els anys 1239-1240 (avui la població encara es dedica majoritàriament al camp).

Però si es tractés de la Pals catalana del 1469 (la data de 1479 pot haver sigut retocada pels censors), tindria més lògica parlar de cors per proveir-se de blat: a Pals i a tot l'Empordà hi havia una manca total d'aliments per culpa de la guerra civil catalana (trobem documents de la dècada del 1460-70 que indiquen clarament que els vaixells empordanesos anaven al Rosselló a comprar aliments i sal per a conserves). I, d'altra banda, si l'esmentat Pinzón va capturar un balener d'Eivissa, el més probable és que el capturés més a prop de la Pals empordanesa que de l'andalusa. A més, com ens informa l'historiador Julio Izquierdo: " a mediados del siglo XVI la población de Palos de la Frontera ascendió a mas de 20.000 personas debido al comercio de ultramar", osigui que augmenten de mes o menys 300 a 20.000 i després els-hi sobra el blat?

Tampoc queda reflectida la seva importància nàutica als portolans i

atles catalanomallorquins, ni tan sols als molt posteriors a l'època del descobriment com, per exemple l'atles de Vicenç Prunes, fet a Mallorca el 1600 i que només fa referència a la barra de Saltes (illa situada a la desembocadura del Tinto-Odiel) com a posició geogràfica, o una carta marítima anònima de la Mediterrània datada entre 1550 i 1600, que tampoc esmenta Palos de la Frontera; ni apareix en un portolà d'en Jaume Bertran de 1482; ni a la carta nàutica d'en Bartomeu Olives (Mallorca 1538) o l'atles de Joan Oliva de 1592. Alguns només fan referència a Saltes, Lepe o Huelva. L'únic testimoni que hem trobat amb l'esment de "Palos" és una pàgina de l'atles d'en Fransesc Oliva II del 1658 on apareix al full dedicat a la península Ibèrica. En canvi, en aquests mateixos atles i portolans surt sempre la població de Palamós que, com tothom sap, té una gran tradició marinera.

És molt estrany, també, que tenint tanta tradició marinera i amb una important presència de cosmògrafs, no s'hagi trobat ni un portolà o mapamundi que procedeixi de la Palos andalusa o que no s'hi hagi documentat cap escola cartogràfica. O que, amb una flota d'unes 50 naus, no s'hagin trobat restes de drassanes a la zona (les més properes que podem documentar són les de Sevilla, tot i ser dels segles XVI-XVII).

Si analitzem el quadre, veurem com el poble que hi apareix no és Palos de la Frontera, erròniament anomenat pels cronistes Palos de Moguer. Segons les investigacions fetes per l'historiador de Palos de la Frontera Julio Izquierdo: "esta localidad se ha llamado hasta 1642 únicamente Palos, del latín *palus-paludi*, o sea, laguna" i que "sólo, a partir de mayo de 1642, el Consejo Municipal de Palos, adopta el nombre de Palos de la Frontera, el término de Palos de Moguer es fruto de un error".

Segons el senyor Cristóbal González-Aller Suevos, director de conservació del Museo Torre del Oro: "...la técnica pictórica de realización del cuadro fue de oleo sobre tabla" i res més. No se sap ni d'on ha sortit el quadre, ni quan va ser pintat, ni qui el va pintar. Tot plegat força estrany si tenim en compte que aquest retrat podria ser un dels més antics que s'han fet dels descobridors. Com que no era possible obtenir més informació del museu ni del Instituto de Bellas Artes de Sevilla vam fer analitzar el quadre per Josep Ribot i Llupià, llicenciat i professor retirat de belles arts, que va arribar a les conclusions següents:

"Si observem aquest quadre a primera vista, veurem que es tracta d'una pintura de clar estil renaixentista, del mateix tipus que les de Dürer, Miquel Àngel, Rafael Urbino o Leonardo da Vinci. També podem veure que no es nota en tot el quadre cap mena de pinzellada ja que s'ha utilitzat, a l'hora de

pintar-lo, el sistema de veladures (sistema tradicional del Renaixament). També s'hi poden observar unes muntanyes molt característiques semblants a les de Montserrat que podrien indicar alguna vinculació amb el personatge o amb la població. També podem notar la degradació que ha sofert el quadre al llarg dels anys per les marques d'humitat i les esquerdes de la taula on ha sigut pintat”.

Si tenim en compte que les pintures sobre taules van deixar d'utilitzar-se al segle XVI (Leonardo da Vinci ja utilitzava tela) el retrat el podem datar més o menys entre 1430-1550, és a dir, un retrat quasi contemporani al descobriment.

Si seguim analitzant visualment el retrat, veurem que a l'esquerra del personatge podem identificar unes muralles o un castell a la vora del mar, amb una població amb una riera o riuet i una illa al fons amb vaixells a prop (i unes muntanyes o incendis que ja hem esmentat abans). A la part dreta del retrat hi observem un golf amb un poblet de pescadors que es troba a l'exterior de les muralles, amb un camí que, tot travessant un arc o porta, va cap als turons que voregen el mar.

El més curiós és que la Palos andalusa no ha estat mai emmurallada ni fortificada, tot i que, segons alguns historiadors, hi havia una talaia de vigilància a l'època romana (que en el 1492 no existia) sobre les restes de la qual avui s'aixeca l'església del poble, d'estil mossàrab. També cal remarcar que Palos de la Frontera mai ha estat a tocar del mar, si més no, en els últims 700 anys. Tampoc té cap riera que la travessi i, encara menys, una illa a prop (la illa més propera és la de Saltes que està situada a uns sis quilòmetres cap al sud i que no es pot veure des de Palos).

fotografia número 2

Seguidament, veurem a la fotografia número 2, l'església d'estil mossàrab (dedicada a Sant Jordi) de Palos de la Frontera. Aquí és on alguns històriadors afirmen que hi havia una antiga fortificació romana ,però de la qual no se sap res més perquè no s'hi ha fet cap mena de excavació.

fotografia número 3

A la imatge número 3, podem veure la desembocadura del riu Tinto-Odiel i la barra o illa de Saltes on, com es pot apreciar al fons, no hi ha cap turó com el que apareix al quadre i que és totalment plana, com la comarca circumdant, formada pels sediments que han anat dipositant els rius al llarg del temps i on, ja l'any 1638, només hi havia 3 brases de profunditat a la desembocadura.

fotografies números 4 i 5

A la fotografia 4, veiem l'església i la font on, segons la llegenda, els mariners del descobriment van agafar aigua per al viatge ja que, en teoria, era a prop del "mar" (o del riu?). Com podem apreciar, la representació lliure (fotografia 5) feta pel pintor Evaristo Domínguez està mancada de tot sentit de la realitat ja que inventa una muralla inexistent i un castell darrere l'església,

situat en un turó fictici i exageradament escarpat. Per quin motiu l'Evaristo va manipular tant el paisatge? Tot i que mai no ho sabrem amb certesa, és fàcil de deduir: la seva intenció era adequar el poble de Palos de la Frontera al quadre del nostre personatge.

fotografia número 6

La fotografia número 6 és un plànol actual de la zona Palos-Huelva on veiem la ubicació actual de Palos i de les poblacions limítrofs. Gràcies a aquest senzill plànol, podem apreciar clarament que el Palos del quadre i el Palos real no són al mateix lloc.

Totes les observacions fetes fins ara demostren clarament que el quadre no té res a veure amb la Palos de la Frontera real, amb la qual no te cap semblança ni per situació, ni per paisatge.

Així, doncs, si el fons del retrat d'en Martín Alonso Pinzón no correspon a la població de Palos de la frontera, tal com hem demostrat, de quina altra població es tractaria? Doncs de la població catalana de Cotlliure tal i com demostrarem tot seguit.

Per què és Cotlliure?

espai on es col·locaran les fotografies 7,8,9,10,11.

Utilitzarem la fotografia número 7 (que es una còpia, com explicarem més endavant) que ens servirà de model ja que s'hi poden veure millor els detalls de la població i la situació del lloc on es troba el personatge.

Si ens fixem en la part esquerra del retrat, veurem que és idèntica a les fotografies 8, 9, 10 i 11. S'hi pot observar la mateixa torre amb les barbicanes (tot i que la torre actual és una mica més alta perquè va ser transformada en campanar i rellotge al segle XVIII a l'edificar-hi, adossada, una església) amb la illeta a uns 100 metres de la torre (actualment unida a la costa mitjançant un espigó per poder-hi tenir una platja addicional); la mateixa muralla que encercla la població, malgrat que modernament n'han retallat alguns trams per fer-hi un passeig amb terrasses; la riera que separa la població del castell dels reis de Mallorca i que fins al 1640 també s'hi adjuntava l'antiga població emmurallada de la Cotlliure medieval però que va ser enderrocada pels francesos al redissenyar el sistema defensiu del castell amb baluards d'estil Bauban. El castell ja havia estat reforçat durant la primera dècada del segle XVI per l'arquitecte i mestre d'artilleria aragonès Francisco Ramiro López i no per Francisco Ramírez de Madrid, com ens han dit sempre, que mai no va existir (es nota perfectament la mà del censor en el canvi de nom), tal com ha demostrat l'historiador francès René Quatrefages. Ramiro també va dissenyar el castells-fortalesa de Salses, Perpinyà, Ceuta i l'Alhambra de Granada per ordre del rei Ferran el Catòlic.

Espai per a fotografies 12,13

A la fotografia número 12, veiem l'antic barri de pescadors amb la seva església i la carretera que va cap a Port Bou, seguint la costa. La vista és la que veuríem des del castell i que en el quadre està situat a la dreta del personatge. En l'última (fotografia 13), veiem la costa dreta del quadre vista des de l'espigó que porta a la illeta. La similitud amb les muntanyes del quadre és quasi exacta: són arrodonides i formen una mena de cap que s'endinsa al mar. I, finalment, també es poden apreciar en el quadre diversos vaixells, tal com seria normal a Cotlliure en aquella època, ja que aquesta ciutat era el port més important del Rosselló. Era un port tan important que s'hi desembarcaven esclaus provinents de Barbaria i Guinea ja al segle XV. Fins i tot el rei castellà Alfons X el Savi en parla en la seva *Primera crònica general*. I, com que el Rosselló forma part de Catalunya, el pintor es va assegurar de posar-hi una referència geogràfica catalana: la muntanya de Montserrat per damunt del castell, motiu habitual en retrats de l'època que representaven Barcelona o altres poblacions catalanes.

Pel que fa a la similitud del quadre amb Cotlliure, el professor d'història de la Universitat de Perpinyà, Alain Ayats, creu que "la semblança hi és, sobretot, a la part dreta del retrat. La part esquerra, encara que s'hi assembla bastant, i que el pintor tingués la intenció de pintar Cotlliure, no ho pot ser, ja que no entenc que hi fa en Martín Alonso Pinzón a Cotlliure si ell era de Palos de Moguer". És a dir, tot indica que es tracta de Cotlliure però la presència de Pinzón és incomprendible i, per tant, invalidaria aquesta hipòtesi.

Quí és el personatge del retrat?

Que es tracta d'en Martín Alonso Pinzón és clarament acceptat per historiadors i pintors, que n'han fet nombroses còpies. Ara bé, que aquest fos el seu nom autèntic, això no està tan clar.

A Catalunya, tenim documentat un cavaller anomenat Alfons Anes o Yanes Pinçó que va arribar amb la cort del rei Pere IV, nomenat per la Generalitat rei dels catalans entre 1464-1466, durant la guerra contra Joan II (el pare de Ferran el Catòlic). Amb altres nobles portuguesos, el trobem en l'enterrament d'aquest rei a Granollers.

Els estudis fets, entre d'altres, per Martínez Ferrando, Jordi Bilbeny, Teresa Baqué, Alba Vallés, Jordi Indiano i Núria Coll i Julià demostren que

aquest Alfons era parent del rei Pere IV i personatge molt important; que va ser ambaixador de la Generalitat a la cort papal, a Roma. Era canonge de la catedral de Coïmbra i comanador reial. També tenia dos germans: un, anomenat Vicenç Anes Pinçon, veí de Pals a l'Empordà i que trobem documentat en un atac al port de Barcelona, l'any 1477, sota les ordres del seu cosí, Pero Vasques de Sayavedra que era, a la vegada, cosí germà de Pere IV; l'altre, de nom Ferran Yanes o Anes Pinçon, criat del mateix rei i lloctinent del tresorer reial.

Les semblances d'aquests tres personatges amb els germans Martín Alonso Pinzón, Vicente Yañez Pinzón i Francisco Martínez Pinzón que van acompanyar en Colom al descobriment són impressionants. Però, a diferència dels Yanes portuguesos de Catalunya, aquests altres estan pobrament documentats a Palos i es coneix molt poca cosa dels seus orígens. Les investigacions fetes per en Jordi Bilbeny i publicades en els seus llibres *La descoberta catalana d'Amèrica* i *Brevíssima relació de la destrucció de la història*, demostren que els Pinzón andalusos no van existir mai i que tot ha sigut una manipulació per part de la Corona i de la Inquisició per tal de no pagar tot el promès a Colom en les capitulacions i, de passada, desnaturalitzar la història de Catalunya i de tota la Corona d'Aragó i, així, poder assimilar-les a la de Castella.

Hi ha molts exemples de documents manipulats. Al *Sumari* d'Andreu Bosch (franciscà de Perpinyà), publicat l'any 1628, l'autor ens diu que: "No saben tots quant gran part tenen los de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya a la gloria de la primera conquesta y descobriment del nou Orbe, è Indies Occidentals puix lo capità Christophol Colon des dels anys 1492 que començà anar a la empresa amb cent y vint soldats del port de Palos de Moguer". En Jordi Bilbeny remarca la falta de sentit de la frase, perquè: "on és el mèrit dels catalans si van sortir de Palos de Moguer?" La mà del censor es torna a notar quan canvia el poble de Pals per Palos de Moguer. Però, tot i així, la carta ens diu que el Rosselló i la Cerdanya també van intervenir en el descobriment. Com? El més segur és que fos amb mariners de la vila de Cotlliure que, com deduiríem a partir del quadre, l'Alfons coneixia bé i on, possiblement, tindria contactes, com en Castre Pinós (personatge vinculat a Colom), senyor de Canet i Cotlliure i, sobretot, en Pero Vazquez de Saavedra o Sayavedra (el famós Pedro Vazquez que és, depenent de la font que consultem, andalús, galleg o murcià i que va participar en la preparació del primer viatge de Colom a Amèrica) i que, l'any 1473, trobem assetjant Perpinyà amb les tropes franceses que també lluitaven contra Joan II. Com que en aquell mateix moment també s'assetjava Cotlliure per tal d'evitar que des d'aquesta ciutat es pogués ajudar Perpinyà, no seria gens estrany que en la flota que barrava el

port hi estigués el personatge del quadre. Caiguda Cotlliure, és de suposar que l'Alfons Anes va tenir temps de sobres per fer-se un retrat per commemorar la gesta.

Curiosament, Colom també arriba a Cotlliure l'any 1476, tal com descriu l'historiador aragonès Çurita: "Después de algunas dilaciones llegó Colon al fin de julio con la armada francesa (francoportuguesa) á Bermeo, en la costa de Vizcaya, adonde sufrió una tempestad violenta, perdió su capitana, bajó á la costa de Galicia con ánimo de atacar á Ribaldo (Ribadeo), y perdió mucha de su gente. De allí pasó á Lisboa para recibir al rey de Portugal, que se embarcó en su flota en agosto con varios nobles, dos mil doscientos soldados de á pie y cuatrocientos setenta caballos, para reforzar las guarniciones portuguesas de la costa de Berberia. Iban en la escuadra doce bajeles grandes y cinco carabelas.

Después de tocar en Ceuta, prosiguió la armada á Colibre, adonde el rey se desembarcó á mediados de setiembre, no permitiéndole el tiempo llegar hasta Marsella (Zurita, 1. XIX c. 51)". També Colom, en la còpia d'una carta escrita l'any 1493 i dirigida a en Santàngel (tresorer reial de la corona catalano-aragonesa), explica: "esta otra Española (l'illa d'Haití) en cierto tiene mas que España toda, desde Colibre en Cataluña, por costa de mar, hasta Fuenterrabia en Viscaya, pues en una cuadra anduve 188 grandes leguas por recta línea de occidente a oriente".

Com podem veure, doncs, Cotlliure és un lloc de trobada dels que aniran a descobrir noves terres i un nou món en un futur, units en aquell moment per la seva lluita contra Joan II, pare del rei que pagarà l'expedició. La qual cosa no vol dir que salpessin d'aquest port ja que, si la població que va noliejar les naus va ser Pals, hauria estat més lògic que sortissin de Palamòs o del riu Ter, que era navegable fins a Torroella de Montgrí i que és a prop de la Pals empordanesa.

Origen del quadre.

Com que al Museo de la Torre del Oro de Sevilla no tenien més informació sobre l'origen del quadre vam decidir cercar informació al Museo Naval de Madrid. La senyora Dolores Higuera, directora tècnica del museu, ens va comunicar que el quadre era una "copia anónima de la realizada para el Museo Naval de Madrid por Júlio García Condoy". És a dir, el quadre de la fotografia número 14.

Espai per fotografia 14

Aquest quadre data de l'any 1956. Si ens hi fixem atentament, veurem que el personatge central, l'Alfons Yáñez, és gairebé igual que el pintat en el quadre anònim, però amb el paisatge del darrere canviat. En aquest cas, sí que es tracta de Palos de la Frontera i no de Cotlliure i sí que s'assembla molt al quadre de l'Evaristo esmentat anteriorment. Qui havia copiat qui? Per la data del quadre semblava força clar, però calien més proves. Així que, simplement, vam demanar veure el quadre d'en Vicens Yáñez Pinzón del mateix pintor (fotografia 15).

Espai per fotografia 15

Si comparem aquest segon quadre amb l'altre, descobrim que, per representar el personatge, l'autor ha utilitzat un altre estil molt més modern. Per què? Perquè com que no hi havia cap quadre de Vicens Yáñez per copiar, se'l va haver d'inventar, utilitzant el seu propi estil. Això fa que ens quedi clar que ell va copiar el quadre anònim. Però, per què va canviar el fons? La nostra teoria: el Museo Naval de Madrid o els historiadors espanyols corresponents es van adonar que el paisatge del quadre anònim no era Palos de la Frontera i això els preocupava, ja que el quadre anònim contradeia o no deixava clara la

història oficial sobre l'Alfons i el seu origen. Com ho podien solucionar? Fàcilment, feien una còpia exacta del personatge, posaven el fons que a ells els interessava i deien que l'altre era fals.

En veure que a través del Museo Naval de Madrid tampoc treuríem l'aigua clara, vam posar-nos en contacte amb l'historiador Júlio Izquierdo, exdirector del Museo de los Pinzón de Palos, historiador de l'ajuntament d'aquest poble i director del Museo Vicente Aleixandre. Tampoc ell no ens va aclarir l'origen del quadre. La seva explicació va ser que l'havia pintat un senyor anomenat Evaristo Domínguez (del qual ja hem vist abans un quadre), veí de Palos, a finals dels anys 50 i que havia fet còpies per a l'Ajuntament i el Monestir de la Rábida i una reproducció fotogràfica sobre tela per a la casa-museu dels Pinzón. També ens va comunicar que en García Condoy es va inspirar en el de l'Evaristo però va caure en la temptació de convertir-lo, igual que va fer amb el seu germà Vicens Yáñez, en "galanes de Hollywood".

Primer de tot, no esmenta el quadre que busquem . En segon lloc, no pot ser que en Condoy copiés el quadre de l'Evaristo perquè el va pintar abans. Un cop observat l'estil de l'Evaristo Domínguez, podem deduir que es va limitar a copiar el quadre anònim que es conserva a La Torre del Oro per fer-ne còpies per a la seva població de Palos tal i com va fer, com ja hem dit anteriorment, el pintor F. Fernandez (fotografia 7)

Queda clar, de tot el que hem dit fins aquí, la poca informació disponible. És, també, sorprenent, com n'estan d'enrevessades les poques dades de què disposem. Caldrà continuar treballant-hi fins a trobar proves més concloents que ens ajudin a treure l'entrellat de tots els interrogants que envolten aquest misteriós quadre.

Santiago Serra i Maurici

BIBLIOGRAFIA:

Jordi Bilbeny. *Brevíssima relació de la destrucció de la història*. Arenys de Mar, 1998.

Jordi Bilbeny. *La descoberta catalana d'Amèrica*. Granollers, 1999.

Cartografia Mallorquina. Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona. Barcelona, 2000.

Luisa Martín Merás. *Cartografia Marítima Hispana*. Lunweg Editores, s.a.